

попереднє «рішення відмінити». Доволі дивно, що певних селян були виселені незважаючи на вік та хворобу, а деяких просто залишили вдома без пояснень і конкретних причин [6, арк.80].

Слід зазначити, що з точки зору влади, вдалося виконати завдання, визначені указами. Так, Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 року «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя» справив очікуваний ефект в українському селі. Як визначається, «Указ став могутньою зброєю в боротьбі проти ледарів та дармоїдів, що ховалися в колгоспах, справив позитивний вплив на покращення трудової дисципліни і виробничої активності колгоспників, і в поєднанні з іншими заходами партії і уряду сприяв подальшому організаційно-господарському зміцненню колгоспів». Виступаючи на Пленумі ЦК КП(б)У, 25 травня 1948 року М. С. Хрущов підкреслив, що «досягнені успіхи в укріпленні трудової дисципліни не повинні нікого заспокоювати. Боротьба за зміцнення трудової дисципліни в колгоспах, за зразкову організацію праці повинна завжди знаходитись в центрі уваги парторганізації. Під час боротьби з ледарями, зі злісними порушниками дисципліни, з паразитичними елементами, сільські комуністи, всі чесні комуністи прокладають шлях для ще більш успішного руху до комунізму» [1, с.10].

Таким чином укази від 21 лютого та 2 червня 1948 року сприяли партійно-державним структурам провести залякування селян, застосовуючи при цьому грабінницьку політику на селі, з допомогою репресій проводити відібрання сільськогосподарської продукції, яка вироблялася колгоспами та радгоспами. Одночасно проводилось посилене оподаткування господарств, яке призвело до подвійного збільшення в 1952 році грошових та натуральних відрахувань на користь держави порівняно з 1946 роком. За цих обставин селянство відчувало чергове економічне розорення. Репресії та непосильні податки не вирішили проблем, сільськогосподарське виробництво вимагало матеріальної підтримки та уваги з боку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вронська Т. В. 21 лютого 1948 р. в історії сталінського терору / Т. В. Вронська // Український історичний журнал. — 2011. — № 1.
2. Гаврилов В.М. Оплата праці селян-колгоспників в перші повоєнні роки (на прикладі областей Північного Лівобережжя України) / В. М. Гаврилов // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. — К.: Інституту історії України НАНУ, 2008. — № 13. — С.223–224.
3. Державний архів Сумської області (далі ДАСО) — ф. Р-2196, оп. 18, спр. № 4А
4. ДАСО. — ф. Р-2196, оп. 18, спр. № 5А
5. ДАСО. — ф. Р-2196, оп. 18, спр. № 28
6. ДАСО. — ф. Р-4451, оп. 1, спр. № 5
7. ДАСО. — ф. Р-4451, оп. 1, спр. № 6
8. Зима В. Ф. «Второе раскулачивание» (Аграрная политика конца 40-х — начала 50-х годов) / В. Ф. Зима // Отечественная история. — 1994. — №3

REFERENCES

1. Vronskaya TV, February 21, 1948 in the history of Stalin's terror / TV Vronskaya // Ukrainian Historical Journal. - 2011. — № 1.
2. Gavrilov VM Remuneration of peasants-kolkhoz farmers in the first postwar years (on the example of the regions of the Northern Left Bank of Ukraine / VM Gavrilov // Ukraine of the twentieth century: culture, ideology, politics. - K. : Institute of History of Ukraine NASU, 2008. — № 13. - P.223-224.
3. State archive of Sumy region (hereinafter DASO) - f. R-2196, op. 18, cf. No. 4A
4. DASO. - f. R-2196, op. 18, cf. No. 5A
5. DASO. - f. R-2196, op. 18, cf. No. 28
6. DASO. - f. R-4451, op. 1, cf. № 5
7. DASO. - f. R-4451, op. 1, cf. № 6
8. VF Winter, "The Second Unraveling" (Agrarian Policy of the late 40's - early 50's) / VF Winter // Domestic History. 1994. №3.

УДК 930:94+341.324(477)

Орел Дмитро,
студент ННІ історії та філософії
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

НІМЕЦЬКО-НАЦИСТСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню Німецько-нацистського окупаційного режиму на території України.

Ключові слова: окупація, окупаційний режим, нацизм, партизанство, голокост.

Орел Д.О *Немецко-нацистский оккупационный режим в Украине. Статья посвящена исследованию Немецко-нацистского оккупационного режима на территории Украины.*

Ключевые слова: *окупація, окупаційний режим, нацизм, партизанство, холокост.*

Orel D.O. *German-Nazi occupation regime in Ukraine. The article is devoted to the study of the German-Nazi occupation regime in Ukraine.*

Key words: *occupation, occupation regime, Nazism, partisanism, Holocaust.*

Дослідження німецько-нацистського окупаційного режиму в Україні залишається актуальним науковим завданням. Новітня доба історії України - це суперечливий період. Її історичний зміст - боротьба українського народу за національне визволення, за свободу.

У вивченні історії України багато питань, які й досі недостатньо висвітлені. Серед них питання іноземної окупації в роки Другої світової війни. Народ України має добре знати уроки минулого.

Ми повинні знати правду про війну. Вимога сучасного історичного моменту, вимога епохи - об'єднання всіх миролюбних сил людства в ім'я забезпечення мирного розвитку всіх країн.

Крім того, останнім часом історію викладають під іншим кутом зору, що стало можливим після розсекречування багатьох архівів. Це стосується й даної проблеми, оскільки до недавнього часу чимало архівних фондів, містили інформацію щодо окупаційного режиму, залишаються закритими, важкодоступними дослідникам.

Хронологічні рамки цієї роботи кінець осені - початок зими 1941\1942 років - жовтень 1944 року. Офіційним днем завершення нацистської окупації України вважається 14 жовтня 1944 року, коли відбулося урочисте засідання в Києві. Закарпатська Україна була очищена від гітлерівців військами 4-го Українського фронту 28 жовтня 1944 року.

Географічні межі роботи - територія України, яка була окупована німецько-нацистськими військами.

Історіографія Великої Вітчизняної війни, тобто сукупність досліджень по даній темі, дає можливість глибше і повністю зрозуміти закономірності даного періоду. Жодного періоду в історії людства не присвячено такої кількості книг, як Другій світовій війні. Водночас існує низка проблем, які вдалося на сьогодні розв'язати належним чином. Осуд нацизму і фашизму міжнародною спільнотою у спеціальних рішеннях Нюрнберзького трибуналу і судових інстанцій різних країн спричинили створення навколо цієї теми певного негативного поля. Причому поряд із силами, зацікавленими у приховуванні злочинів гітлерівців та їхніх союзників, діяли сили що намагалися роздуть цю проблему у пропагандистських цілях.

Історіографія війни бере свій початок з самого початку війни. Наукові колективи із представників Генштабу, військових академій, спеціалісти інституту історії Академії наук СРСР першими вивчали джерела, піднімали документальні матеріали. Уже в той час формувалися концепції, закладались основи поглядів і оцінок історичних подій війни. Радянським публікаціям воєнного часу був притаманний бравурний тон, писали, зазвичай, про позитивні явища, що відповідало інтересам правлячої еліти, зацікавленої у тому, щоб не допустити аналізу причин трагічних передвоєнних прорахунків. Авторами багатьох із них були зарубіжні партійні діячі: П. Тольятті, М. Торез, М. Еркомі, Д. Армад, радянські історики і публіцисти, зокрема українські - К. Дубина, Л. Новиченко, Т. Стрпал, Д. Беддик.

Значний внесок в історіографію війни внесли історико мемуарні праці активних учасників війни: І.Х. Баграмяна, А. Єременко, Г.К. Жукова, К. Рокосовського, Б. Шапошникова.

Утвердження незалежності Української держави створило сприятливі умови для започаткування об'єктивного, по-справжньому наукового дослідження і висвітлення історіографії України періоду Другої світової війни, рішучого подолання нашарувань, штампів і стереотипів, які були характерними і домінуючими в історіографії попередніх років. З початку 90-х років перед українськими істориками повстало у всій своїй складності і повноті завдання створити нову історіографію війни, яка була б незалежною від ідеологічних, партійно-політичних пристрастей і уподобань, базувалася б не на міфах, припущеннях і політичній кон'юктурі, а на документах і факторах.

Одним з перших про необхідність створення нової історіографії проблеми, яка має відповідати нормам і запитам демократичного суспільства, висловився авторитетний дослідник воєнної історії М.В. Коваль. Йому належить цілий ряд змістовних і гостро полемічних праць, в яких здійснюється історіографічне осмислення другої світової війни і місце України в ній.

Тут формується ряд актуальних наукових проблем, без розв'язання яких неможливий подальший розвиток історіографії Другої світової війни і формування її нової історичної концепції. До таких проблем необхідно віднести, зокрема: об'єктивну і неупереджену оцінку радянської історіографії другої світової війни, аналіз причин невідповідності Збройних сил СРСР до відсічі ворогу і їх поразок у перший період війни; оцінку версії про превентивну війну гітлерівської Німеччини проти СРСР.

Істотного значення набувають історіографічні дослідження. У незалежній Україні одним з перших таких досліджень стала публікація в 1992 році монографії криворізького дослідника В.В. Стецкевича. Вона присвячена історіографічним проблемам початкового періоду війни. Тут розвиваються важливі методологічні положення про історію України в добу воєнного лихоліття не як про історію народу, без поділу його на "своїх" (радянські українці) і "чужих" (військовополонені, "бандерівці" та ін.). З огляду на активність дослідження німецько-нацистського окупаційного режиму інтерес становить історіографічна розвідка В. Лаврінзука. Проведений ним аналіз наукової і публіцистичної літератури, яка вийшла в Україні, і в діаспорі, дозволив

зробити аргументований висновок про недостатню вивченість у вітчизняній історіографії вказаної проблематики і необхідність зосередження тут зусиль вчених.

Заслужують на увагу дослідження Д. Маланова про Київ у роки Великої Вітчизняної війни.³ «Київ у роки війни» - одне з найболючіших сторінок Другої світової війни. Масовий розстріл єврейського населення у Бабиному Яру - найжорсткіший в сучасній історії акт геноциду.

Науковий і пізнавальний інтерес являють спогади німецьких генералів, написані у 1945-1955 рр., коли перебували під захистом відомого американського «Історичного дивізіону». Найбільше значення серед них «Спогади солдата Гудеріана Гейнца». Тепер читач може познайомитися з талановитим німецьким воєначальником, проникнути у психологію німецького офіцера, через його сприйняття, його очима поглянути на історичні події, нарешті переконатися, як неприязно він говорить про союзників гітлерівської Німеччини.

Група німецьких генералів: З. Весторель, В. Крейпе, Г. Блюментрит, Ф. Цейтлер, Х. Мантейфель, перебуваючи в полоні у американців написали цікаву монографію «Фатальні рішення вермахту» /2000/. Це розповідь німецьких генералів, професійних військових. Не забули поважні автори-генерали й своїх союзників, які не доклали зусиль, були погано навчені, мали застаріле озброєння, думали лише про те, як найбільше урвати.

Інтерес дослідників та істориків до минулого СС і гестапо не згасає. У 2000 році з'явилася чудова монографія французького історика, Ж.Келарю «Історія гестапо»² Автор розповідає, підтверджуючи свою оповідь, як, з якою метою створювався службою Гімлера і французькими колабораціоністами «Легіон французьких волонтерів», який восени 1941 року відправився на Східний фронт. Келарю розповів, як був організований набір добровольців до улюбленого дітища Гітлера - військ СС.

У незалежній Україні спалахнув інтерес до історії дивізії «Галичина». У 1993р. журнал «Військо України» опублікував дослідження, підготовки, бойових дій, обставини взяття в полон і перебування у таборах військовополонених борців і офіцерів дивізії.³

Привертає до себе увагу книга доктора історичних наук, професора Київського університету ім. Т. Шевченка Віктора Короля «Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941-1944 рр.»⁴

Автор на значному документальному та архівному матеріалі розкриває суть і причини цієї трагедії, жертвами якої стали мільйони співвітчизників. В кінці В.Короля вперше у вітчизняній історіографії повністю надруковані тексти наказів №270 і №277 військового відомства СРСР від 16 серпня 1941 р. і 28 липня 1942 р. українською мовою. Як відомо, і російською мовою вперше вони були надруковані майже через 60 років після війни.

В умовах державної незалежності України як багатонаціональної країни стають особливо актуальними етноісторичні дослідження. Зокрема, своєрідний історіографічний підсумок розвитку Єврейських студій в сучасній Україні підбив А Подольський.¹

Отже, низка історичних праць, які з'явилися у 1990- ті роки сприяли підведенню підсумків вивчення окремих актуальних проблем України доби Другої світової війни і відіграли позитивну роль. Їх аналіз дозволяє накреслити пріоритетні напрямки майбутніх досліджень, які покликані створити оновлену історію та історіографію Другої світової війни

Встановлення нацистського «нового порядку»

Червня 1941 року, з нападом Німеччини на Радянський Союз, вся Україна була втягнута у другу світову війну. Німецька армія наступала у трьох напрямках: група «Північ» на Ленінград, група «Центр» на Мінськ і Смоленськ (з Москвою як подальшою ціллю), група «Південь» у напрямку Житомира і Києва. Німецьким військам у їхньому наступі на Україну допомагали угорські і румунські частини. Їм протистояли два радянські військові округи - Київський та Одеський; третій, Харківській, спершу перебував у тилу.

Україна впала однією з перших жертв гітлерівського плану «блискавичної війни» проти Радянського Союзу. Найбільший опір німецькі частини у перші дні наступу спіткали у районі Луцька - Бродів - Рівного, де 23-29 червня 1941 р. відбулася велика танкова битва. Проте вона затримала просування німецького війська лише на тиждень. 29 червня німці взяли Львів, а до середини липня контролювали всю Галичину, Західну Волинь, Буковину, Бессарабію. Вирішальною для дальшого ходу воєнних операцій була битва під Уманню (10-12 червня 1941р.) під час якої розбито радянську армію, що утримувала доступ до Центральної та Східної України.

Через місяць, 16 вересня 1941 р. впав Київ, а на початку листопада нацистські війська захопили практично всю територію України, за винятком Ворошиловграду і північно-східного Донбасу.

Погано підготовлені, й слабо озброєні, радянські війська не могли стримувати натиск ворога. Випадки впершого опору німецьким військам були поодинокими.

Велику стійкість виявили, зокрема, залишені напризволяще захисники прикордонних застав у Сколі, Раві-Руській, Перемишлі і Володимирі-Волинському.

Здебільшого німецька сторона, зосередивши у вирішальних точках велику кількість матеріальної і людської сили, легко проривали радянську оборону. Не перериваючи наступу, німці брали в оточення численні радянські частини і полишали їх у своєму тилу, де з ними легко уже справлялися війська другого ешелону.

На території України мало місце найбільше з усіх відомих воєнній історії оточень: у середині вересня

1941 року німецькі війська взяли в коло київське угруповання радянських військ Південно-Західного фронту загальною кількістю 456 тис. чоловік за радянськими (665 тис. чоловік за німецькими) даними - у 2-3 рази більше за німецькі втрати у Сталінградському котлі зимою 1942/1943 рр¹.

Значна частина місцевого населення України відчувала певне полегшення при вигляді краху сталінської системи. Тим більше, що відступ радянської армії супроводжувався масовими репресіями і матеріальною руїною. Відповідно до тактики “спаленої землі” спеціальні частини знищували індустриальні підприємства, залізниці, врожай, затоплювали шахти, аби вони не потрапили до німців. Те що мало особливу цінність евакуювали на Схід.¹ Разом з технікою евакуації підлягали представники елітарних верств - державні чиновники, фахові робітники, інтелігенція. У випадку з інтелігенцією, щоб схоронити її перед наступом німецьких військ та щоб виключити можливість перетворення її на антирадянську політичну силу в тилу ворога. Було евакуйовано 3,8 млн. чоловіків, жінок і дітей; 550 великих підприємств, що становили третину всіх заводів і фабрик, евакуйованих з захоплених німцями районів РСРС.

Евакуація супроводжувалася значними людськими втратами. Безслідно зникли, точніше були знищені НКВС, академіки Агатангел Кримський, Кирило Студинський, син Івана Франка Петро та інші.

Швидкий німецький наступ відкрив ще одне злочинство НКВС, тому, що при відступі радянської армії з України у місцевих тюрмах відбувалося масове знищення політичних в'язнів.

Лише у Львові було знайдено тіла від 3 до 4 тисяч в'язнів (за іншими джерелами - 10 тисяч). Подібна картина відкрилася і в інших містах України - Луцьку, Самборі, Дубно, Дрогобичі, Станіславі, Перемишлі, Калуші, Миколайкові (Дністровському), Стрию, Тернополі, Чорткові, Вінниці, Умані. Діяльність окупаційної влади в Україні.

Свої злочинські задуми нацистські агресори почали здійснювати зразу ж після вторгнення на українську землю.

Жорстокий терор настав в Україні в кінці осені - на початку зими 1941/1942 рр. Після приїзду Еріха Коха в Україну. Окупувавши Україну, німці буквально залили кров'ю її священну землю. Гітлерівці хизувались один проти одного відданістю ідеям фюрера, і, щоб вислужитися перед ним виявляли диявольську винахідливість у реалізації його людиноненависницьких ідей.

Еріх Кох, виступаючи у вересні у Рівному, так інструктував своїх підлеглих “Я відомий як жорстокий собака, Через це мене і було призначено рейхскомісаром України”.¹ У своїй промові проголошеній у грудні 1941 році він не гарантував місцевим жителям жодних прав, крім права релігії. Одним із перших ударів був спрямований проти націоналістичного руху.

Приводом стало масове святкування 20-ї річниці розстрілу під Базаром. У ньому взяло участь близько 40 тисяч українців з різних районів Рейхскомісаріату. Розмах цього святкування викликав тривогу у німців. Почалися масові арешти серед організаторів та учасників цієї акції. У кінці листопада на початку грудня німці затримали 720 чоловік, більшість з них була розстріляна або повішана. Взимку 1941/1942 рр. У Києві арештували і розстріляли групи мельниківців, яких німці запідозрили у підпільній діяльності: літераторів Олену Телігу, Івана Ірлявського та Івана Рогача, головного редактора газети “Українське слово”, професора В.Багатія, мера міста та інших. Ще раніше, 17 листопада 1941 р. була розпущена Українська Національна Рада у Києві. Репресії зачепили обидві фракції ОУН, а 25 листопада 1941р. німецька влада видала наказ про арешти й таємні страти без суду бандерівців.

Репресій зазнав не лише незалежницький рух, в й все національне життя.

Усі українські громадські організації від Червоно Хреста аж до спортивних клубів - були розпущені. З січня 1942 р. учні школи понад четвертий клас підлягали закриттю. З 115 газет, що виникли влітку 1941 року, у квітні 1942 року залишилися лише 40, та й ті підлягали цензурі. Не дозволялося друкування книг і журналів.¹

Монополію на ведення пропаганди мала виключно окупаційна влада. При німецькому командуванні був створений спеціальний батальйон пропаганди під назвою “Україна”. Поряд з об'єктивною інформацією про більшовицькі злочини (колективізацію, голодомор і репресії) поширювалося дуже багато відвертої дезінформації - про здачу Москви і Ленінграду, про перехід на бік німців Молотова і Ворошилова. Основним засобом пропаганди було поширення друкованої продукції - листків, брошур, плакатів.

На території Рейхскомісаріату діяло близько 300 кінотеатрів. Трансляції передач українською і російською мовою велися з Берліна, Рима, Бухареста, а також зі Львова, Харкова, Києва, Вінниці та інших міст. Усі заходи, на перший погляд, відповідали загальній директиві головного ідеолога фашистського режиму Геббельса “ не знищувати противника, а перетягувати його на свій бік”.²

Особливо лютували гітлерівці в столиці України - Києві. Усьому світові відома трагедія Бабиного Яру, де було по зв'язчому знищено 100 тисяч радянських людей. Почалися ці вбивства з масового знищення євреїв.

В кінці вересня 1941 року польова комендатура гітлерівських військ розкліла по місту наказ про те, що всім євреям Києва з'явитися на ріг мельникової та Доктеревської вулиць, взявши з собою документи, гроші і цінні речі. Наказ закінчувався загрозою: “Хто не з'явиться, буде розстріляний”.

Офіційна німецька пропаганда й історіографія всіляко замовчували єврейський за головним своїм змістом характер трагедії Бабиного Яру, у чому значною мірою проявилася сталінська політика дискримінації євреїв. Облави на них проходилися щодня. Збереглися спогади про те, як це відбувалося. Ось одні з них - заява

мешканки міста Києва Н.Т. Горбачової: “Я і ще декілька жінок, що мешкали біля Бабиного Яру, - пише Н.Т. Горбачова непомітно для німецької охорони наблизились до місця, де зупинилися автомобілі і розвантажувалися привезені на них люди, ми побачили, що в метрах 15 від початку Бабиного Яру німці примушували роздяться і наказували їм бігти вздовж яру, розстрілюючи їх з автоматів і кулеметів. У яру були не лише розстріляні, а й поранені та живі діти”.¹

У масовому знищенні київських євреїв із 29 вересня до 3 жовтня 1941 року брали участь 1200 убивць.

Військовий юрист Ю.Шульмейстер у своїй книжці “Гітлеризм в історії євреїв” пише: “Акцію зі знищення єврейського населення було організовано блискавично і фундаментально. Місцем злочину обрали Бабин Яр - колишнє військове стрільбище з глибокими ярами, де могли поміститися сотні тисяч трупів. До Бабиного Яру зручні підходи, відразу залізнична станція Лук’янівка-товарна, що дозволяло переконати приречених, що їх чекає не смерть, а переїзд на нове місце проживання”.²

У Києві нацисти спочатку навіть не планували створювати єврейське гетто за прикладом Варшави чи Львова для повільної, але неминучої загибелі його мешканців. Тактика Голокосту на переважній частині України була інакшою: вона полягала в однохвилинному тотальному знищенні єврейського населення відразу після окупації.

Захар Трубаков у мемуарній книзі “Тасмниця Бабиного Яру” згадував: “Існує така думка, що всі євреї Києва пішли за вказаною адресою, в звідті в Бабин Яр. Я з цим твердження не згоден. І сам не пішов, й інших відмовляв, як міг... Люди слухали, але, як часто буває, не чули.

На моє вмовляння вони відказували, що їм. Нікуди подітися, особливо тим, хто з маленькими дітьми. А багато хто просто не вірили в найгірше...”.

Накази німецького командування в жовтні-листопаді 1941 року проголошували: “Якщо хто-небудь пустить єврея на нічліг або проживання, буде негайно розстріляний не тільки він сам, а і уся родина.” “За кожного виданого єврея, працівника НКВС, комуніста - німецьке командування платить по 1000 рублів”. Але всупереч таким наказам, знаходилися люди, котрі, ризикуючи життям своїм і своєї сім’ї, рятували, переховували євреїв, підпільників, котрі не реєструвалися. Родина київського священика Олексія Глаголева врятувала за роки окупації одинадцятьох євреїв. За неповними даними під час трагедії Бабиного Яру за допомогою місцевих жителів було врятовано близько ста євреїв і сорок дітей від змішаних шлюбів. Літня няня - українка Надія Хоменко пішла на розстріл у Бабин Яр із трьома єврейськими дітьми.²

Весь окупаційний режим загарбників був системою планомірного масового знищення радянських людей.

Взагалі на Україні відомо не менше 250 місць, де проводилися масові розстріли. Крім євреїв і комуністів, розстрілу підлягали грабіжники, саботажники, військовополонені, агенти НКВС, донощики за комуністичного режиму, особи, що становили загрозу епідемії. Нерідко розстріли набирали огидливого характеру розправи “надлюдина” над “недолюдиною”: У Дніпропетровську було страчено 800 хворих психіатричної лікарні. За особливу мішень масових езекуцій слугувала інтелігенція.

Окрім масових розстрілів, іншим засобом винищення мирного населення мав стати голодомор. Існують свідчення, що в листопаді 1941 року на конференції у Східній Пруссії за участю Гітлера та інших високопоставлених нацистських чиновників було прийнято таємне рішення про створення штучного голоду в Україні.

Уже в грудні 1941 року німецька адміністрація вирішила збільшити обсяг продовольчого постачання Рейху з України шляхом зменшення числа надлишкових споживачів - євреїв і населення українських міст, таких як Київ, для яких навіть не встановлювалась норма раціонованого пайка. В інших українських містах передбачалося різко скоротити ці норми. Щоб перешкодити перевезенню продуктів харчування до міст, на дорогах встановлювався спеціальний контроль і закривалися міські базари. У результаті цих заходів у великих містах склалася катастрофічна ситуація з продовольством.

Отже, страхітливі зlodіяння окупантів вели до того, що Україна стікала кров’ю, була розтерзана й пограбована. Ще ніколи не зазнавала вона таких нечуваних мук, як під час фашистського лихоліття.

Особливо в 1943 році німецькі окупанти ще більш посилили свої зlodіяння протиукраїнського народу. З несамовитою впертістю продовжували вони здійснювати свої ненависницькі плани. Фашистський терор і геноцид, голод і розорення, найдикіша наруга над людською гідністю - лишалися визначальними рисами гітлерівського “нового порядку”.

Наслідки окупаційного режиму засвідчив у 1943 році Олександр Довженко: “Україна поруйнована, як жодна країна в світі. Поруйновані і пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні бібліотек. Загинули наші історичні архіви, загинуло малярство, скульптура, архітектура. Поруйновані всі мости, шляхи, розорила війна народне господарство, понищила людей, побила, повішала, розігнала в неволю”.

Окупаційний режим в Україні був одним з найстрашніших явищ в багатомісячній історії нашого народу. Він являв собою концентрований вираз сутності фашизму - криваву диктатуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Король В.Ю. Трагедія військовополонених. Свідчать архіви // Трибуна. - 1992. - №9. - 136с.
2. Міжнародний суспільно-політичний щотижневик “Джерело життя”. - 29 вересня - 5 жовтня 2001, №38,

-22с

3. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. - К., 1963. - 77с.
4. Україна в другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27-28 жовтня 1944р.) - К., 1995, 140с.
5. Вторая мировая война. Краткая история. М.: Наука, 1984, - 64с.
6. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны; в 3-х томах Документы и материалы. - М.: Наука, 1967. - 62с.

REFERENCES

1. King V. Yu. Tragedy of prisoners of war. Archives testify // Tribune. - 1992. - № 9. - 136s.
2. International social and political weekly "Source of Life". - September 29 - October 5, 2001, # 38, -22s
3. German-fascist occupation regime in Ukraine: Collection of documents and materials. - K., 1963. - 77s.
4. Ukraine in the Second World War: Lessons in History and Modernity. Proceedings of the International Scientific Conference (October 27-28, 1944) - K., 1995, 140s.
5. The Second World War. Short story. M.: Science, 1984, 64s.
6. Soviet Ukraine during the Great Patriotic War; in 3 volumes Documents and materials. - M.: Science, 1967. - 62s.

УДК 94:355.48]((6-15):100)''1914/1918''

Головач Оксана,
студентка магістратури ННІ історії та філософії
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ЗАХІДНО-АФРИКАНСЬКА КАМПАНІЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, ЇЇ РЕЗУЛЬТАТИ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ КОЛОНІЙ ТОГО ТА КАМЕРУН

Стаття присвячена висвітленню результатів Західно-Африканської кампанії Першої світової війни і показати її наслідки та вплив на процес подальшого розвитку колишніх німецьких колоній – Того та Камерун.

Ключові слова: Перша світова війна, Західно-Африканська кампанія, Ліга Націй, колонія, губернатор, підмандатна територія, мандат.

Головач О.Я. Западно-Африканская кампания Первой мировой войны, ее результаты и последствия для колоний Того и Камерун. Статья посвящена освещению результатов Западно-Африканской кампании Первой мировой войны и показать ее последствия и влияние на процесс дальнейшего развития бывших немецких колоний - Того и Камерун.

Ключевые слова: Первая мировая война, Западно-Африканская кампания, Лига Наций, колония, губернатор, подмандатная территория, мандат.

Holovach O.Ya. The West African campaign of the First World War, its results and consequences for the colonies of Togo and Cameroon. The article is devoted to the coverage of the results of the West African campaign of the First World War and to show its consequences and influence on the process of further development of the former German colonies - Togo and Cameroon.

Key words: The First World War, the West African Campaign, the League of Nations, a colony, a governor, a mandated territory, a mandate.

Західно - Африканська кампанія розпочалася 6-7 серпня 1914 р., коли англійський десант у складі чотирьох рот з трьома гарматами прибув з колонії Золотий берег і направився залізницею в сторону м. Каміна. Загалом Британська імперія під командуванням генерал-лейтенанта Чарльза Добелла утримувала у своїй колонії 1 595 військовиків. Допоміжну роль грав волонтерський корпус з 900 чоловіків-добровольців та 1200 поліцейських і працівників митниці.

Ввечері 6 серпня французька поліція окупувала пости митниці поблизу Атіеме, а наступного дня паралельно з наступом британців, французька колона з колонії Дагомея, що складалася з двох рот і однієї батареї рушила на захоплення Агбанаке та Анехо, щоб здійснити спільний наступ на м. Каміна, – опорний пункт оборони Того. 7 серпня французи окупували Агбанаке, форсували річку Моно та зранку наступного дня опанували Анехо. З боку противника опору не чинилося, а місцеве населення навіть допомагало в пошуках німців. Близько 460 колоністів разом з аскарі відступили вглиб території й поступово висувалися на північ.

Протягом наступних кількох днів британці опанували усі головні міста та позиції вздовж узбережжя та деякі поселення в глибині Тоголенду. 12 серпня британський десант висадився в Ломе і без жодного пострілу зайняв головне місто Тоголенда. Французький військовий компонент продовжував марш на Ломе, доки не отримав звістку про опанування столиці колонії британськими союзниками У взаємодії з французькими підрозділами британці захопили більшу частину німецького протекторату, практично не зустрічаючи спротиву, й розпочали підготовку до спільного просування на північ країни.